

Η εικόνα του Ιουστινιανού ως θεράποντος του δικαίου στην *Άπόκρυφη Ιστορία* του Προκοπίου Καισαρείας

Κωνσταντίνος Α. Σ. Παϊδας*

*Διδάκτωρ Βυζαντινής Φιλολογίας Δημοκρίτειου Παν/μίου Θράκης

Περίληψη

Ο βυζαντινός ιστορικός Προκόπιος Καισαρείας αποτελεί τη σημαντικότερη πηγή για τη βασιλεία του Ιουστινιανού. Ιδιαίτερη θέση στο συγγραφικό έργο του Προκοπίου κατέχει η *Άπόκρυφη Ιστορία*, στην οποία επιχειρείται, με σαφώς μεροληπτική και επικριτική διάθεση, μία συνολική αποτίμηση του ήθους και της πολιτείας του διασημότερου αυτοκράτορος του Βυζαντίου. Στην παρούσα μελέτη αποδεικνύεται ότι κύριος στόχος του *αφηρημένου συγγραφέα* της *Άπόκρυφης Ιστορίας* είναι το να αμαυρώσει την εικόνα του Ιουστινιανού ως θεράποντος του δικαίου και -δεδομένου ότι στην πολιτική σκέψη του homo byzantinus η δικαιοσύνη συνιστά μία από τις σημαντικότερες αρετές του ιδανικού ηγεμόνος- να οδηγήσει τον *αποδέκτη της αφήγησής* του στο συμπέρασμα ότι ο εν λόγω αυτοκράτωρ συνιστά πρότυπο τυράννου.

Λέξεις-κλειδιά: Βυζάντιο, Ιουστινιανός, Προκόπιος Καισαρείας, βυζαντινή λογοτεχνία, πολιτική σκέψη των Βυζαντινών.

Κατά την πολιτική θεωρία των Βυζαντινών ένα από τα σημαντικότερα τεκμήρια για την αξιολόγηση του βασιλέως και, συνακόλουθα, για την καταξίωση ή για την απαξίωση του στη συνείδηση των υπηκόων του ήταν η δικαιοφροσύνη του και η στάση που εκείνος επεδείκνυε έναντι του νόμου. Ο βασιλεύς όφειλε να θεμελιώνει την εξουσία του στον ακλόνητο λίθο της δικαιοσύνης και να ενεργεί ως τοποτηρητής του δικαίου καταστέλλοντας την αδικία σε κάθε της μορφή. Ως *νόμος έμψυχος*¹ κατείχε κατ' αποκλειστικότητα το δικαίωμα της θέσπισης, της τροποποίησης και της κατάργησης των νόμων, αλλά αυτό σε καμία περίπτωση δεν του παρείχε το δικαίωμα να νομοθετεί

¹ Για τη θεώρηση του βασιλέως ως «έμψυχου νόμου» βλ. Θεμιστιος, *Λόγος 5*, 64b (I.93.19) και *Λόγος 16*, 212d (I.304.2). Για την προέλευση του όρου βλ. A. Steinwenter, 'ΝΟΜΟΣ ΕΜΨΥΧΟΣ', *Zur Geschichte einer politischen Theorie*, *Anzeiger Akad. D. Wiss. Wien, Phil.-hist. Kl.* 83 (1946), σσ. 250-268.

κατά το δοκούν ή να αυθαιρετεί κατά βούληση². Όπως ορθώς έχει επισημανθεί, ο βασιλεύς κατά την άσκηση της νομοθετικής εξουσίας δεν ήταν ανεξέλεγκτος, αλλά όφειλε να συμμορφώνεται προς το φυσικό δίκαιο, προς τις αρχές της ηθικής που κληροδότησε η κλασική αρχαιότητα στο Βυζάντιο, προς τη χριστιανική διδασκαλία, και προς την πολιτική και κοινωνική αναγκαιότητα³. Παράλληλα, δεδομένης της επίδρασης που ασκούσε ο βίος και η πολιτεία του στη συνείδηση των υπηκόων του, εκείνος όφειλε να εκφράζει τον σεβασμό του προς τη νομοθεσία που ρύθμιζε τις σχέσεις των υπηκόων του μεταξύ τους και με το κράτος και να καλλιεργεί δια του ατομικού του παραδείγματος την αντίληψη του σύννομου βίου⁴.

Κατά τον θεμελιωτή της πολιτικής θεωρίας της αυτοκρατορίας Ευσέβιο Καισαρείας ο βασιλεύς λαμβάνει το «κόσμημα» του περί δικαίου αισθήματος από την αρχέτυπη εξουσία και, εν συνεχεία, δια της μίμησης λειτουργεί ως «κάτοπρο» που αντανakλά στους υπηκόους του τη θεία δικαιοσύνη. Αναφορικά με την άσκηση της νομοθετικής εξουσίας ο βασιλεύς οφείλει να νομοθετεί πάντοτε *ἐπὶ λυσιτέλειᾳ τῆς τῶν ἀρχομένων πολιτείας*⁵, και να καταργεί όσα από τα νομοθετήματα των προκατόχων του θεωρεί ότι πλήττουν το κοινωνικό σώμα⁶. Παράλληλα, οι νομοθετικές ρυθμίσεις θα πρέπει να τίθενται στο συντομότερο δυνατό χρονικό διάστημα σε εφαρμογή, ούτως ώστε οι πολίτες να απολαμβάνουν άμεσα τα ευεργετικά τους αποτελέσματα⁷. Αυτό, ωστόσο, που επιβάλλεται να χαρακτηρίζει τη δράση του βασιλέως ως θεράποντος του δικαίου —με την ιδιότητα είτε του νομοθέτη, είτε του δικαστή, είτε του φορέα της εκτελεστικής εξουσίας— είναι η φιλάνθρωπη διάθεση του, η οποία θα πρέπει να εκφράζεται ως πνεύμα επείκειας προς τους αδικούντες και ως πνεύμα συμπάθειας προς τους αδικούμενους, προκειμένου ο θεός *βασιλείαν δικαίαν περὶ πολλοῦ ποιούμενος ταῖς παρ' ἑαυτοῦ ἐπικουρίαις κρατύνει(ν), σύνεσίν τε βασιλικὴν τῷ γαλιηναίῳ τῆς εἰρήνης διαφυλάττει(ν)*⁸.

Η σχέση του βασιλέως με τη δικαιοσύνη και η στάση που θα πρέπει να κρατεί εκείνος έναντι του νόμου απασχόλησαν ιδιαίτερα, όπως είναι φυσικό, και τους συγγραφείς των βυζαντινών *κατόπτρων ηγεμόνος* της πρώιμης

² Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση του Πρίσκου, *Historici Graeci Minores* (ed. L. Dindorf), 1.308.18: *κεῖσθαι δὲ τοὺς νόμους κατὰ πάντων, ὥστε αὐτοῖς καὶ βασιλεία πείθεσθαι*. Επίσης, βλ. Μ. Αμβρόσιος, *Epistula 21*, 9 (PL 16, στήλη 1047A: *...leges enim imperator fert, quas primus ipse custodiat*). Παράλληλα, βλ. Ι. Λυδός, *Περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας* (έκδ. R. Wunsch) 1.3 (9.26 και εξής): *ἴδιον δὲ βασιλέως ἐστὶ τὸ μηδένα καθάπαξ τῶν τοῦ πολιτεύματος νόμων σαλεύειν, ἀλλ' ἐγκρατῶς τὴν ὄψιν τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας βασιλείᾳ διατηρεῖν· καὶ μηδὲ μὲν κατ' ἀθθεντίαν ἔξω τῶν νόμων πράττειν*.

³ Σχετικά βλ. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*², τ. Α', Θεσ/νίκη 1996, σσ. 115-116.

⁴ Σχετικά βλ. Η. Hunger, *Prooimion. Elemente der byzantinischen Kaiseridee in den Arengen der Unkunden*, Wien 1964, σσ. 114-117· Ι. Καραγιαννόπουλος, *Η Πολιτικὴ Θεωρία των Βυζαντινῶν* (α' ανατύπωση), Θεσ/νίκη 1992, σσ. 30-35.

⁵ Ευσέβιος Καισαρείας, *Βίος Κωνσταντίνου*, 1.11 (έκδ. F. Winkelmann, *Eusebius Werke*, Berlin: Akademie-Verlag, 1975).

⁶ Ευσέβιος Καισαρείας, *Βίος Κωνσταντίνου*, 1.41.

⁷ Ευσέβιος Καισαρείας, *Βίος Κωνσταντίνου*, 1.47.

⁸ Ευσέβιος Καισαρείας, *Βίος Κωνσταντίνου*, 4.10.

περιόδου⁹. Αναλυτικότερα, οι συντάκτες των κειμένων αυτών υποστήριξαν ότι ο βασιλεύς επιβάλλεται να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα για τη διασφάλιση της ειρηνικής έννομης τάξης εντός της αυτοκρατορίας του¹⁰, να σέβεται απολύτως τους νόμους που ισχύουν για τους υπηκόους του και να αποφεύγει κάθε μορφή αυθαιρεσίας¹¹: να προβάλλει μέσω της πολιτείας του την αναγκαιότητα της τήρησης των νομών από το σύνολο των μελών του κοινωνικού σώματος¹²: να δικαιώνει την εκλογή του από την υπερκόσμια αρχή για το ύπατο αξίωμα μέσω της προάσπισης και μέσω της φιλόανθρωπης απονομής του δικαίου¹³ και να διασφαλίζει την εξουσία του από κάθε επιβουλή μέσω του σύννομου βίου του¹⁴: να είναι λίαν προσεκτικός κάθε φορά που καλείται να απονείμει δικαιοσύνη, διότι η εξεύρεση του δικαίου είναι εξαιρετικά δύσκολο έργο¹⁵, να θεραπεύει το δίκαιο με αμεροληψία¹⁶ και, εν τέλει, να επιβάλλει ποινές -όταν αυτό είναι επιβεβλημένο για την διατήρηση της ειρηνικής έννομης τάξης- πάντοτε, όμως, με αοργησία, με πνεύμα επιείκειας και με φιλόανθρωπη διάθεση¹⁷.

Την ενδεδειγμένη στάση του βασιλέως έναντι του νόμου προσπάθησε να οριοθετήσει και ο ίδιος ο Ιουστινιανός, το κωδικοποιητικό έργο του οποίου συνιστά το σημαντικότερο κληροδότημα της βασιλείας του και τον καθιστά αοίδημο στην ιστορία του δικαίου¹⁸. Η βασική αρχή που ο Ιουστινιανός θέλησε να προβάλλει αποσκοπεί αφενός μεν στην καθιέρωση του δικαιώματος του βασιλέως να νομοθετεί κατά βούληση -πάντοτε, βέβαια, σύμφωνα με το φυσικό δίκαιο, με τις καθιερωμένες αρχές της ηθικής, με τη χριστιανική διδασκαλία και με την πολιτική και κοινωνική αναγκαιότητα- αφετέρου δε στην

⁹ Σχετικά βλ. Κωνσταντίνος Δ.Σ. Παΐδας, *Η Θεματική των Βυζαντινών Κατόπρων Ηγεμόνων της πρώιμης και μέσης βυζαντινής περιόδου (398-1085)*, (δακτ. Διδακτορική Διατριβή), Κομοτηνή 2002, σσ. 50-76.

¹⁰ Αγαπητός Διάκονος, *Κεφάλαια Παραινειτικά*, 2, 28, 66 (έκδ. R. Riedinger, *Agapetos Diakonos. Der Fürstenspiegel für Kaiser Iustinianos*, Würzburg 1994, ανατύπωση Εταιρείας Φίλων του Λαού, Κέντρο Ερεύνης Βυζαντίου 4, Αθήνα 1995).

¹¹ Συνέσιος Κυρήνης, *Περὶ Βασιλείας*, 6 (έκδ. N. Terzaghi, *Synesii Cyrenensis Opuscula*, Roma 1944, σσ. 5-62): Αγαπητός Διάκονος, *Κεφάλαια Παραινειτικά*, 1.

¹² Αγαπητός Διάκονος, *Κεφάλαια Παραινειτικά*, 27-36.

¹³ Αγαπητός Διάκονος, *Κεφάλαια Παραινειτικά*, 18, 40.

¹⁴ Αγαπητός Διάκονος, *Κεφάλαια Παραινειτικά*, 47.

¹⁵ Αγαπητός Διάκονος, *Κεφάλαια Παραινειτικά*, 42.

¹⁶ Αγαπητός Διάκονος, *Κεφάλαια Παραινειτικά*, 41.

¹⁷ Αγαπητός Διάκονος, *Κεφάλαια Παραινειτικά*, 37, 64, 55.

¹⁸ Από την τεράστια βιβλιογραφία που αφορά στο κωδικοποιητικό έργο του Ιουστινιανού βλ. ενδεικτικά M. Kaser, *Das römische Privatrecht*, (Handbuch der Altertumswissenschaft, X.3.3.2.), τ. II, (β' έκδοση), München 1975, σσ. 33 και εξής; H.J. Scheltema, "Das Kommentarverbot Justinians", *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 45 (1977), σσ. 307-331; T. Wallinga, *Tanta/Dédωκεν. Two Introductory Constitutions to Justinian's Digest*, Groningen 1989; D. Pugsley, *Justinian's Digest and the Compilers*, Exeter 1995. Ειδικά για τον Τριβωνιανό βλ. T. Honoré, *Tribonian*, London 1978. Για τον Πανδέκτη, τον Κώδικα και τις Νεαρές βλ. Th. Mommsen-P. Krüger, *Corpus Iuris Civilis*, τ. I, Berlin 1872 (ανατύπωση Hildesheim 1993), τ. 2, Berlin 1877, (ανατύπωση Hildesheim 1997), τ. III (έκδ. R. Schöll-W. Kroll), Berlin 1895 (ανατύπωση Hildesheim 1993) αντιστοίχως.

αναγνώριση της υποχρέωσης εκείνου να ζει και να πολιτεύεται σύμφωνα με τις επιταγές της ισχύουσας νομοθεσίας. Ως εκ τούτου, στον *Πανδέκτη* διαβάζουμε μεν ότι *princes legibus solutus est*¹⁹ και ότι *quod principi placuit vigorem habet legis*²⁰, αλλά αναφέρεται ρητά και ότι *decet enim tantae maiestati eas servare leges, quibus ipse solutus esse videtur*²¹, ενώ στον *Κώδικα* επισημαίνεται ότι *digna vox maiestate regnantis, legibus alligatum se principem profiteri*²² και ότι *nihil tamen tam proprium imperii est, ut legibus vivere*²³. Οι θέσεις αυτές συγκεράστηκαν κατά τον καλύτερο τρόπο στις *Εισηγήσεις*, όπου ο αυτοκράτωρ διακηρύσσει ότι *licet legibus solute simus.. attamen legibus vivimus*²⁴. Εντέλει, ο Ιουστινιανός δεν δίστασε να αναγνωρίσει στον *Κώδικα* ότι *de auctoritate iuris nostra pendet auctoritas. Et vera maius imperio est submittere legibus principatum*²⁵.

Μπορούμε, πλέον, να δούμε πώς περιγράφει ο Προκόπιος τη σχέση του Ιουστινιανού με την κείμενη νομοθεσία και πώς τον αξιολογεί ως θεράποντα της δικαιοσύνης, ως τοποτηρητή της ειρηνικής έννομης τάξης και ως εγγυητή της κοινωνικής συνοχής²⁶. Η δικαιοσύνη κατά την περίοδο της βασιλείας του Ιουστινιανού δεν απονεμόταν με αποκλειστικό γνώμονα την προάσπιση και την αποκατάσταση του δικαίου, όπως θα έπρεπε, αλλά με μόνο σκοπό να υπηρετούνται οι ιδιοτελείς, και πολλές φορές ληστρικοί, στόχοι των ευνοούμενων του αυτοκράτορα, ακόμα και αν κάτι τέτοιο συνιστούσε κατάφορη παραβίαση του περί δικαίου αισθήματος και της κείμενης νομοθεσίας. Διότι, εάν οι φορείς της δικαστικής εξουσίας δεν προωθούσαν με κάθε τρόπο και με οποιοδήποτε κόστος τα συμφέροντα των φιλικά προσκείμενων στον αυτοκράτορα προσώπων, ήταν δεδομένο πως θα επέσυραν εις βάρος του εαυτού τους σκληρότατες τιμωρίες, ακόμα και την ποινή του θανάτου: *οἱ τε δικάζοντες τὰς ὑπὲρ τῶν ἀντιλεγομένων ποιούμενοι γνώσεις τὰς ψήφους ἐδίδοσαν, οὐχ ἥπερ αὐτοῖς ἐδόκει δίκαια τε καὶ νόμιμα εἶναι, ἀλλ' ὥσπερ τῶν διαφερομένων ἐκάστω τὰ ἐκ τῶν στασιωτῶν δυσμενῆ τε καὶ φίλα ἐτύχανεν ὄντα. Δικαστῆ γὰρ ὀλιγωρηκότι τῆς ἐκείνων προρρήσεως θάνατος ἢ ζημία ἐπέκειτο*²⁷.

Επιπρόσθετα, ο ίδιος ο αυτοκράτωρ κάθε φορά που καλούνταν να ασκήσει τη δικαστική εξουσία και να απονείμει το δίκαιο, άλλοτε έπεφτε θύμα των σοφιστειῶν και των λογικοφανῶν επιχειρημάτων των διαφόρων

¹⁹ *Dig.* I.3.31 (έκδ. Th. Mommsen- P. Krüger, *Corpus Iuris Civilis*, τ. 1, Berlin 1872, ανατύπωση Hildesheim 1993).

²⁰ *Dig.* I.4.1.

²¹ *Dig.* XXXII.23.

²² *C.J.* I.14.4-a. 429 (έκδ. P. Krüger, στον τ. 2 των Th. Mommsen- P. Krüger, *Corpus Iuris Civilis*, Berlin 1877, ανατύπωση Hildesheim 1997).

²³ *C.J.* 6.23.3.

²⁴ *Inst.* II. 17.8.

²⁵ *C.J.* I.14.4-a. 429.

²⁶ Παράλληλα, βλ. F. Goria, "Aspetti della giustizia penale: nell'eta giustiniana alla luce degli Anekdotia di Procopio", *Atti dell'Accademia Romanistica Constantiniiana*, (XI Convegno Internazionale in onore de Felix B.J. Wubbe), Univ. Degli Studi di Perugia, Facoltà de Giurisprudenza, Naples 1996, σσ. 565-591.

²⁷ Προκόπιος, *Απόκρυφη Ιστορία*, 7.32 (έκδ. J. Haury - G. Wirth, *Procopii Caesariensis opera omnia*, τ. 3, *Historia quae dicitur arcana*, Lipsiae 1963).

επιτήδειων και διεφθαρμένων κρατικών λειτουργών που ήταν επιφορτισμένοι με την θεραπεία του δικαίου²⁸, άλλοτε υιοθετούσε με μεγάλη άνεση ανυπόστατες ή συκοφαντικές κατηγορίες προερχόμενες από άτομα αμφιβόλου κύρους - ανήλικους, δούλους κ.τ.λ.- και άλλοτε κατασκεύαζε ο ίδιος ψευδείς κατηγορίες με διάφορα αθέμιτα μέσα -βίαιο εξαναγκασμό μαρτύρων· εν συνεχεία, χωρίς να προβαίνει στον απαραίτητο ενδελεχή έλεγχο των στοιχείων και χωρίς να ακολουθεί καμία δικονομική διαδικασία, εξέδιδε άμεσα την απόφαση του, η οποία προφανώς αδικούσε σφόδρα τον εγκαλούμενο και θεμελιωνόταν αποκλειστικά και μόνο στην αυθαίρετη βούληση του αυτοκράτορα²⁹. Μολονότι δε δεν επισημαίνεται ρητά από τον Προκόπιο, ωστόσο αφήνεται να εννοηθεί ότι αυτό συνέβαινε τόσο εξαιτίας της πραγματικής ανικανότητας του Ιουστινιανού να αντιληφθεί τον δόλο των συκοφαντών, όσο και εξαιτίας της έμφυτης τάσης του να καταπατεί τους κανόνες δικαίου και να προκαλεί πόνο σε όσους υπόκεινταν στην εξουσία του.

Αυτό που εν συνόλω χαρακτηρίζει την άσκηση της δικαστικής εξουσίας από τον Ιουστινιανό είναι η παραβίαση όλων των δικονομικών κανόνων, προκειμένου εκείνος, κυριευμένος από το πάθος της πλεονεξίας και του υλισμού, να ιδιοποιείται, πέραν κάθε έννοιας δικαίου, τον υλικό πλούτο και τα περιουσιακά στοιχεία των υπηκόων της αυτοκρατορίας. Για τον λόγο αυτό, όταν παρατηρούσε ότι κάποιος από τους υπηκόους του είχε αποκτήσει σημαντική περιουσία, φρόντιζε να κατασκευάζει διάφορες ανυπόστατες κατηγορίες εις βάρος του και, εν συνεχεία, καταδικάζοντας τον για τα υποτιθέμενα αδικήματα του δήμεινε τα περιουσιακά στοιχεία που του ανήκαν³⁰. Το πάθος της αισχροκέρδειας τον είχε κυριεύσει σε τέτοιο βαθμό, ώστε συχνά χειραγωγούσε τους δικαστές και τους επέβαλε την απόφαση που θα έπρεπε να εκδώσουν εκείνοι αναφορικά με κάποια υπόθεση, εφόσον από αυτή θα αποκόμιζε ο ίδιος χρηματικό όφελος. Πολλές φορές, μάλιστα, δεν δίσταζε να ακυρώσει δικαστική απόφαση, η οποία είχε ήδη εκδοθεί ύστερα από συνεκτίμηση όλων των στοιχείων και σύμφωνα με την προβλεπόμενη δικονομική διαδικασία, αρκεί ο θιγόμενος από τη συγκεκριμένη απόφαση να του είχε προσφέρει ένα σημαντικό χρηματικό ποσό για τον σκοπό αυτό³¹. Διότι το πάθος του είχε γίνει τόσο γνωστό μεταξύ των υπηκόων του, ώστε οποιοσδήποτε από αυτούς επιθυμούσε να εκδοθεί υπέρ του μία άδικη απόφαση σε μία δικαστική του διαμάχη με κάποιον συμπολίτη του κατέφευγε σε συγκεκριμένους κρατικούς λειτουργούς του στενού περιβάλλοντος του αυτοκράτορα και με την υπόσχεση ότι, εάν κερδίσει τη δικαστική διαμάχη που τον ενδιέφερε, θα παραχωρήσει ένα μέρος των κερδών του στον αυτοκράτορα και σε εκείνους, εξασφάλιζε την έκδοση της επιθυμητής δικαστικής απόφασης, ακόμη και εάν αυτό προϋπέθετε κατάδηλη παραβίαση κάθε έννοιας δικαίου³².

²⁸ Προκόπιος, *Άπόκρυφη Ιστορία*, 14.11.

²⁹ Προκόπιος, *Άπόκρυφη Ιστορία*, 8.28, 9.35-42, 11.35.

³⁰ Προκόπιος, *Άπόκρυφη Ιστορία*, 13.21-22.

³¹ Προκόπιος, *Άπόκρυφη Ιστορία*, 14.5: *ἀνάδικα εὐθύς ἀβασανίστως τὰ δεδικασμένα ἐποίει οὐ νόμῳ τινὶ ἢ δικαίῳ ἡγμένος, ἀλλ' ἀπαρακαλύπτως αἰσχροκερδεῖα ἡσώμενος. Δωροδοκῶν γὰρ ὁ βασιλεὺς οὐκ ἡσχύνετο, πῶσαν αὐτοῦ τὴν αἰδῶ ἀπληστίας ἀφελομένης.*

³² Προκόπιος, *Άπόκρυφη Ιστορία*, 14.16-18.

Αναφορικά με την άσκηση της νομοθετικής εξουσίας από τον Ιουστινιανό ο Προκόπιος επισημαίνει πως εκείνος ως νομοθέτης είχε έναν και μόνο στόχο: να θέσει την προσωπική του σφραγίδα στο νομικό πλαίσιο της αυτοκρατορίας. Αυτό το έκανε, όμως, όχι επειδή αποσκοπούσε στην ουσιαστική βελτίωση της κείμενης νομοθεσίας μέσω της κατάργησης των επαχθών, των εσφαλμένων και των αναχρονιστικών διατάξεων, αλλά επειδή, αντιθέτως προς ότι επέβαλε το συμφέρον της αυτοκρατορίας και κάθε έννοια δικαιοσύνης, επιθυμούσε να ακυρώσει όσα ορθώς είχαν καθιερωθεί βάσει του εθνικού δικαίου και όσα ορθώς είχαν περιβάλει με κύρος νόμου οι προκάτοχοι του. Η στάση αυτή ακριβώς δημιουργούσε στη συνείδηση των υπηκόων του την αίσθηση πως εκείνος είχε ανέλθει στον βασιλικό θώκο μόνο και μόνο για να διασαλεύσει την τάξη, την ευνομία και την αρμονία που επικρατούσαν στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας³³.

Επιπρόσθετα, κατά τον Προκόπιο ο Ιουστινιανός νομοθετούσε με μόνο του κριτήριο την ικανοποίηση των εκάστοτε επιθυμιών και των επονείδιστων παθών του: ενδεικτικό της τάσης αυτής είναι το γεγονός πως ήδη την περίοδο της συμβασιλείας του πίεσε αφόρητα τον γηραιό θείο και συναυτοκράτορά του Ιουστίνιο, προκειμένου να ακυρωθεί ο παλιός νόμος που απαγόρευε τη σύναψη γάμου μεταξύ συγκλητικού και εταίρας και να θεσπιστεί νέος νόμος που θα επέτρεπε την πράξη αυτή, για να μπορέσει να νυμφευτεί τη Θεοδώρα, το ένοχο παρελθόν της οποίας ήταν γνωστό σε κάθε πολίτη της αυτοκρατορίας: *τότε δὴ τὴν ἐγγύην πρὸς τὴν θεοδώραν ἐνεχειρεῖ ποιεῖν. Ἀδύνατον δὲ ὄν ἄνδρα ἐς ἀξίωμα βουλῆς ἠκόντα ἐταίρα γυναικὶ ζυνοικίζεσθαι, νόμοις ἄνωθεν τοῖς παλαιοτάτοις ἀπορρηθέν, λῦσαι τε τοὺς νόμους τὸν βασιλέα νόμῳ ἑτέρῳ ἠνάγκασε καὶ τὸ ἐνθὲνδε ἅτε γαμετῆ τῇ Θεοδώρᾳ ζυνώκησε, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν βάσιμον κατεσησάτο τὴν πρὸς τὰς ἐταίρας ἐγγύην³⁴.*

Αξιολογώντας το νομοθετικό έργο του Ιουστινιανού ο Προκόπιος αναφέρεται στις διατάξεις που απαγόρευαν την παιδεραστία³⁵ και την

³³ Προκόπιος, *Ἀπόκρυφη Ἱστορία*, 11.1-2: *ἐπειδὴ οὖν Ἰουστινιανὸς τὴν βασιλείαν παρέλαβε, συγχεῖν ἅπαντα εὐθὺς ἴσχυσεν. Ἄ γὰρ ἔμπροσθεν νόμῳ ἀπορρηθέντα ἐτύχανεν, ἐς τὴν πολιτείαν εἰσήγε, τὰ τε ὄντα καὶ ζυνοικισμένα καθελὼν ζύμπαντα, ὡσπερ ἐπὶ τούτῳ κεκομισμένος τὸ τῆς βασιλείας σχῆμα, ἐφ' ᾧ ἅπαντα μεταλλάσσοι ἐφ' ἕτερον σχῆμα (...)* Οὐ τῷ δικαίῳ εἰκὼν οὐδὲ τῷ ζυμφόρῳ ἐς τοῦτο ἠγγέμενος, ἀλλ' ὅπως δὴ ἅπαντα νεώτερά τε καὶ αὐτοῦ ἐπώνυμα εἶη.

³⁴ Προκόπιος, *Ἀπόκρυφη Ἱστορία*, 9.51. Ο δρόμος για την επισημοποίηση της σχέσης του Ιουστινιανού με τη Θεοδώρα ουσιαστικά «άνοιξε» με τον θάνατο της Λουπκίνας-Ευφημίας (523-524), συζύγου του αυτοκράτορα Ιουστίνου, η οποία είχε εκφράσει απερίφραστα την απόλυτη αντίθεσή της για τον γάμο του θετού γιου της Ιουστινιανού με τη Θεοδώρα. Για τον νέο νόμο του Ιουστινιανού που επέτρεπε τη σύναψη γάμου μεταξύ συγκλητικού και εταίρας βλ. *CJ*. V.4.23.

³⁵ Στο βυζαντινό δίκαιο το εννοιολογικό περιεχόμενο του σύγχρονου όρου *παιδεραστία* αποδίδεται για μεν την ερωτική προσέγγιση ἀνήλικης κόρης (πριν δηλ. τη συμπλήρωση του 12^{ου} έτους) από άρρενα ενήλικα με τον όρο *παιδοφθορία*, για δε την ερωτική προσέγγιση ανήλικων αγοριών από άρρενα ενήλικα με τον όρο *παιδεραστία* που υποδήλωνε ακριβώς την ομοφυλοφιλική ερωτική συνεύρεση μεταξύ ενήλικου και ανήλικου άρρενος. Αξίζει να αναφερθεί ότι στο βυζαντινό δίκαιο οι ομοφυλοφιλικές σχέσεις μεταξύ γυναικών δεν θεωρήθηκαν από τον πολιτειακό

αστρολογία³⁶, προσπαθώντας με διαφορετικά επιχειρήματα να πείσει τους αποδέκτες του κειμένου του πως ακόμα και σε αυτές τις δύο περιπτώσεις ο αυτοκράτωρ δεν υπηρετούσε το δίκαιο. Αναλυτικότερα, αναφορικά με τον νόμο περί παιδεραστίας τονίζει με ιδιαίτερη έμφαση ότι ο αυτοκράτωρ επικέντρωνε το ενδιαφέρον του στην τιμωρία όχι όσων υπέπιπταν στο εν λόγω αδίκημα μετά την έκδοση του σχετικού νόμου, αλλά όσων είχαν εκδηλώσει το επονείδιστο αυτό πάθος στο παρελθόν και πριν από την ψήφιση του σχετικού νόμου: *μετὰ δὲ καὶ τὸ παιδεραστεῖν νόμῳ ἀπειργεν, οὐ τὰ μετὰ τὸν νόμον διερευνώμενος, ἀλλὰ τοὺς πάλαι ποτὲ ταύτη δὴ τῇ νόσῳ ἀλόνας*. Παρατηρώντας, επιπλέον, πως κατά την εκδίκαση των υποθέσεων αυτών δεν ακολουθούσαν καμία δικονομική διαδικασία, πως η προβλεπόμενη ποινή ήταν ιδιαίτερος επαχθής (ευνουχισμός και διαπόμπευση) και πως αρχικά η διάταξη αυτή εφαρμοζόταν μόνο σε όσους θεωρούνταν πως ανήκαν στο δῆμο των Πρασίνων, ο συντάκτης της *Ἀπόκρυφης Ἱστορίας* διατυπώνει σαφείς υπαινιγμούς αναφορικά με τους στόχους που επιθυμούσε να επιτύχει ο Ιουστινιανός με την ψήφιση του συγκεκριμένου νόμου (όχι εξάλειψη του πάθους της παιδεραστίας, αλλά εξουδετέρωση προσωπικών του αντιπάλων υπό το πρόσχημα ότι είχαν προσβληθεί από το πάθος αυτό). Σε ό,τι αφορά δε στον νόμο που απαγόρευε την αστρολογία ο Προκόπιος ακολουθεί διαφορετική λογική: αντί να εξετάσει την αναδρομική η μη εφαρμογή του, τον θεωρεί εξ

νομοθέτη ως ποινικώς κολάσιμες και για τον λόγο αυτό απουσιάζουν σχετικές διατάξεις για την πρόβλεψη ανάλογων πράξεων. Σχετικά βλ. Σπ. Τρωιάνος, *Κεφάλαια Βυζαντινού Ποινικού Δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνή 1996, σσ. 102-105 και Κ. Πιτσάκης, «Οι ομοφυλόφιλοι στο Βυζάντιο», στον τόμο: Χρ. Μαλιέζου (επιμ.), *Οι περιθωριακοί στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1999, σσ. 199-202. Για τις διατάξεις περί ομοφυλοφιλίας βλ. *C.Th.* 9.7.3 (έτους 342) (= *C.J.* 9.9.30 [31]), *C.Th.* 9.7.6: *Ἐκλογή*, 17.38: *Εἰσαγωγή*, 40.66: Πρόχειρος Νόμος, 39.73. Το φαινόμενο της ομοφυλοφιλίας στο Βυζάντιο εξετάζει διεξοδικότατα ο Πιτσάκης, «Οι ομοφυλόφιλοι στο Βυζάντιο», σσ. 171-269.

³⁶ Σχετικά βλ. *C.Th.* 9.16.12 (διάταξη Ονώριου και Θεοδόσιου Β', έτους 409=*C.J.* 1.4.10) και *Βασιλικά*, 60.39.23 (διάταξη Διοκλητιανού και Μαξιμιανού, έτους 294=*C.J.* 9.18.2). Για την αντιμετώπιση της αστρολογίας και των αστρολόγων κατά την πρώιμη περίοδο βλ. Φλ. Ευαγγελάτου-Νοταρά, «Οποῖόν ἐστι μέρος τῆς ἀστρολογίας κακιζόμενόν τε καὶ ἀποτρόπαιον» (Αστρολογία-αστρονομία και οι σχετικές αντιλήψεις κατά τον ΙΒ' αιώνα), *Το Βυζάντιο κατά τον 12ο αιώνα*, (Εταιρεία Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μελετών. Διπύχων Παράφυλλα, 3), Αθήνα 1991, σσ. 447-463· Μ. Th. Fögen, *Die Enteignung der Wahrsager. Studien zum Kaiserlichen Wissensmonopol in der Spätantike*, Frankfurt 1993, σσ. 20 και εξής· για την ύστερη περίοδο βλ. G. Dagron, «Les diseurs d'évenements. Réflexions sur un "theme astrologique" Byzantine », (Histoire et sociétés). *Mélanges offerts à George Duby*, Aix-en-Provence 1992· A. Hohlweg, «Astronomie und Geschichtsbetrachtung bei Nikephoros Gregoras », *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit*, Wien 1996, σσ. 51-63· Σπ. Τρωιάνος, *Μαγεία και Δίκαιο στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1997, σσ. 58-61· Σοφία Μεργιαλή, «Λαθρεμπόριο πεποιθήσεων», στον τόμο: Σπ. Τρωιάνος (επιμ.), *Ἐγκλημα και Τιμωρία στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1997, σσ. 161-164. Τη διάκριση μεταξύ της επιστήμης της αστρονομίας και της αστρολογίας περιγράφει με θαυμάσιο τρόπο ο Θεόδωρος Μετοχίτης, «Ἐπαινος ἀστρονομίας καὶ τῆς ὀ σκοπὸς καὶ ἡ πραγματεία ταύτης», έκδ. Κ. Σάθας, (Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, τ. 1), Βενετία 1872, σ. οε'.

ορισμού άδικο και περιττό, καθώς κατά τη γνώμη του -η οποία σαφώς είναι αντίθετη και με τους ιερούς Κανόνες³⁷- η αστρολογία δεν είναι τίποτε άλλο παρά η επιστήμη της μελέτης των ουρανίων σωμάτων: *καὶ μὴν καὶ τοῖς μετεωρολόγοις χαλεπῶς ἔχον (...) ἄλλο αὐτοῖς ἐπικαλεῖν οὐδὲν ἔχουσα* (ἢ ἐπὶ τούτοις τεταγμένη ἀρχή), *πλὴν γε δὴ ὅτι σοφοὶ τὰ περὶ τοὺς ἀστέρας ἐν τοιοῦτῳ κῶρῳ ἐβούλοντο εἶναι*³⁸. Επιθυμώντας δε να ενισχύσει τον συλλογισμό του για το άδικο του συγκεκριμένου νόμου επισημαίνει ότι για το αδίκημα αυτό προβλεπόταν η ποινή της μαστίγωσης και της διαπόμπευσης, η οποία επιβαλλόταν με ιδιαίτερη σκληρότητα από τους αρμόδιους αξιωματούχους εις βάρος αξιοσέβαστων προσώπων που απλώς θεράπευαν την επιστήμη των άσφρων³⁹.

Επιπλέον, καταλυτική σημασία στην άσκηση της νομοθετικής εξουσίας από τον Ιουστινιανό είχαν τα πάθη της πλεονεξίας και της αισχροκέρδειας που τον είχαν κυριεύσει: ο Προκόπιος καταμαρτυρεί στον αυτοκράτορα πως δεν δίσταζε να θεσπίζει νέους νόμους, προκειμένου άδικες δικαστικές αποφάσεις να βρίσκουν έρεισμα στους μεταγενέστερους αυτούς νόμους, αρκεί ο ίδιος μέσω χρηματισμού να εξασφάλιζε οικονομικά οφέλη. Ομοίως, χωρίς καμία αναστολή ο αυτοκράτορας επανέφερε σε ισχύ νόμους που είχαν από καιρό καταργηθεί για τον ίδιο ακριβώς λόγο. Συνέπεια της πρακτικής αυτής ήταν διασάλευση της έννομης τάξης⁴⁰.

Ολοκληρώνοντας, ο Προκόπιος επισημαίνει πως κύριο χαρακτηριστικό του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης κατά την περίοδο της βασιλείας του Ιουστινιανού ήταν η μεροληψία: πέραν των αγοραπωλησιών στις δικαστικές διαμάχες μεταξύ των υπηκόων της αυτοκρατορίας, ο αυτοκράτορας -με την

³⁷ Σχετικά βλ. *Κανὼν Λζ´* της ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου και τα σχετικά σχόλια του Ιωάννη Ζωναρά, του Θεοδώρου Βαλσαμώνος και του Αριστεινού στο Γ.Α. Ράλλης-Μ. Ποτλής, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφημῶν Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων*, τ. Γ´, Αθήνα 1853 (ανατύπωση Αθήνα 1966 και 1997), σσ. 203-206. Επίσης, βλ. την «Ἀπόκρισιν» του Θεόδωρου Βαλσαμώνος στην «Ἐρώτησιν ΚΖ´» του πατριάρχη Αλεξανδρείας Μάρκου, στο Ράλλης-Ποτλής, τ. Δ´, Αθήνα 1854 (ανατύπωση 1966 και 1997), σσ. 468-470, και την επιστολή του Θεόδωρου Βαλσαμώνος, «Περὶ τοῦ μὴ ἀναγιγνώσκειν βιβλίον μαθηματικόν», στο Ράλλης-Ποτλής, τ. Δ´, σσ. 511-519. Επίσης, βλ. Ματθαῖος Βλάσταρης, «Σύνταγμα κατὰ στοιχείον», *Στοιχεῖον Μ*, κεφ. 1, «Περὶ Μαθηματικῶν», στο Ράλλης-Ποτλής, τ. ζ´, Αθήνα 1859 (ανατύπωση Αθήνα 1966 και 1997), σσ. 356-359.

³⁸ Η άποψη αυτή, την οποία διατυπώνει στο σημείο αυτό ο Προκόπιος, σταδιακά άρχισε να βρίσκει ευρύτερη απήχηση ακόμα και εντός των κύκλων της Εκκλησίας. Σχετικά βλ. Τρωιάνος, *Μαγεία και Δίκαιο στο Βυζάντιο*, σσ. 59-61.

³⁹ Προκόπιος, *Ἀπόκρυφη Ἱστορία*, 11.34-37.

⁴⁰ Προκόπιος, *Ἀπόκρυφη Ἱστορία*, 14.9-10: *Ἦν δὲ τῷ δόξειεν οὐκ ἐν ἀσφαλεῖ εἶναι παρανενομηκῶτι νενικηκέναι, ὅδε καὶ ἄλλο τι χρυσίον τῷ βασιλεῖ τοῦτῳ προέμενος νόμον εὐθὺς διεπράττετο ἀπ´ ἐναντίας ἀπάντων ἐλθόντα τῶν πρόσθεν κειμένων. Ἦν δὲ καὶ τις ἕτερος τοῦτον δὴ τὸν νόμον τὸν ἀπολωλότα ἐπιζητοῖη, αὐθις αὐτὸν μετακαλεῖν τε καὶ ἀντικαθιστάναι αὐτοκράτωρ οὐδαμῆ ἀπηξίου, οὐδὲν τε ἐν τῷ τῆς δυνάμεως βεβαίῳ εἰστήκει, ἀλλ´ ἐπλανᾶτο περιφερομένη πανταχόσε ἢ τῆς δίκης ῥοπή ὅπη ἂν αὐτὴν βαρήσας ὁ πλείων χρυσὸς ἀνθέλκειν ἰσχύοι ἔκειτό τε ἐν τῷ δημοσίῳ τῆς ἀγορᾶς καὶ ταῦτα ἐκ Παλατίου καὶ προὔτιθετο οὐ δικαστικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ νομοθετικῶς πωλητήρια.*

παρότρυνση της Θεοδώρας- είχε ιδρύσει ένα δικαστήριο που ασχολούνταν ειδικά με υποθέσεις εγκλημάτων καθοσίωσης⁴¹. Ενώπιον αυτού του δικαστηρίου, του οποίου τα μέλη ήταν επιλεγμένα από την ίδια την αυτοκράτειρα με μόνο κριτήριο επιλογής την απόλυτη υποταγή τους στις επιθυμίες και στα κελεύσματα εκείνης, οδηγούνταν με κατασκευασμένες κατηγορίες όσοι είχαν «μπει» στο στόχαστρο του αυτοκρατορικού ζεύγους ένεκα του πλούτου τους και όσοι καθ' οιονδήποτε τρόπο θεωρούνταν επικίνδυνοι για τον αυτοκράτορα και τη συμβία του. Η καταδίκη τους από το ειδικό αυτό δικαστήριο ήταν δεδομένη και αναπόφευκτη και οι επιβαλλόμενες ποινές κυμαίνονταν μεταξύ του δαρμού, της εξορίας και της κεφαλικής ποινής. «Φυσική» συνέπεια, βέβαια, των ποινών αυτών ήταν η ολική δήμευση των περιουσιών των καταδικασθέντων και η περιέλευσή τους στο αυτοκρατορικό ζεύγος. Εξίσου μεροληπτική, όμως, ήταν και η αντιμετώπιση όσων είχαν μεν υποπέσει σε διάφορα ποινικώς κολάσιμα παραπτώματα, αλλά είχαν την τύχη να απολαμβάνουν τη φιλία και την εύνοια του αυτοκράτορα ή της συζύγου του. Στις περιπτώσεις αυτές, ακόμα και αν οι κατηγορίες που τους βάρυναν ήταν σοβαρότατες και αυταπόδεικτες, το αυτοκρατορικό ζεύγος εξασφάλιζε την αθώωση τους πιέζοντας αφόρητα τους κατηγορούς να αποσιωπήσουν όσα είχαν συμβεί: *Ἦν δὲ γε τῶν αὐτῆ ἐσπουδασμένων τινὶ ἐπὶ φόνοις ἀδίκους ἢ ἐτέρῳ τῶ τῶν μεγίστων ἀδικημάτων ἀλῶναι ξυμβαίνῃ, διασύρουσα καὶ χλευάζονσα (ἢ Θεοδώρα) τὴν τῶν κατηγορῶν ὄρμην σιωπᾶν τὰ προσπεσόντα οὗτι ἐθελουσίους ἠνάγκαζεν*⁴².

Αναπόσπαστο καθήκον του βασιλέως ως θεράποντος του δικαίου είναι και η διατήρηση της ειρηνικής έννομης τάξης και η διαφύλαξη της ενότητας των υπηκόων του κράτος. Κατά τον Προκόπιο, όμως, και σε αυτούς τους τομείς ο Ιουστινιανός επεδίωκε και επέτυχανε το αντίθετο ακριβώς αποτέλεσμα. Αναλυτικότερα, ο αυτοκράτωρ εκμεταλλεύτηκε τον ανταγωνισμό που από παλιά υπήρχε ανάμεσα στις δύο ισχυρότερες φατρίες, τους Βένετους και τους Πράσινους⁴³, προσεταιρίστηκε τους Βένετους και όξυνε τον ανταγωνισμό μεταξύ τους σε τέτοιο βαθμό, ώστε στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας - κυρίως στη Βασιλεύουσα- επικρατούσε απόλυτη σύγχυση και η ειρηνική έννομη τάξη είχε διασαλευτεί και κλονιστεί ανεπανόρθωτα. Κυρίαρχη κατάσταση στην εσωτερική πολιτική ζωή της αυτοκρατορίας στην αρχή της μονοκρατορίας του Ιουστινιανού ήταν οι βίαιες συγκρούσεις μεταξύ των Βένετων και των Πρασίνων, οι αδικοπραγίες κάθε είδους (εκβιασμοί, ληστείες, ξυλοδαρμοί, βιασμοί, δολοφονίες) και η αναληθσία του κρατικού μηχανισμού, ο οποίος μπροστά στον τρόπο του αυτοκράτορα ήταν απρόθυμος και, ουσιαστικά, αδύναμος να επιβάλει τον νόμο⁴⁴. Αυτό, ακριβώς, ήταν που όξυνε διαρκώς το

⁴¹ Για το έγκλημα καθοσίωσης βλ. Καλλιόπη Αλκ. Μπουρδάρα, *Καθοσίωσις καὶ τυραννίς κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους. Μακεδονικὴ δυναστεία (867-1056)*, Αθήνα-Κομοτηνὴ 1981, σσ. 131-187.

⁴² Προκόπιος, *Ἀπόκρυφὴ Ἱστορία*, 15.20-23.

⁴³ Γενικά για τους δήμους στη βυζαντινὴ αυτοκρατορία βλ. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, «Οἱ ἐκτὸς Κωνσταντινουπόλεως βυζαντινοὶ δήμοι», *Χαριστήριον εἰς Ἀ.Κ. Ὀρλάνδον*, τ. Β', Αθήνα 1966, σσ. 327-360· ΑΙ. Cameron, *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium*, Oxford 1976, passim. Επίσης, Καραγιαννόπουλος, *Πολιτικὴ Θεωρία*, σσ. 51-53.

⁴⁴ Προκόπιος, *Ἀπόκρυφὴ Ἱστορία*, 7.1-7, 15-29, 33-38.

κλίμα στην πολιτική ζωή, που τροφοδοτούσε ένα φαύλο κύκλο βίας και που προκαλούσε τον μεγαλύτερο πόνο στους νομοταγείς πολίτες, οι οποίοι, χωρίς να συμμετέχουν οι ίδιοι στη διασάλευση της ειρηνικής έννομης τάξης και χωρίς να παραβιάζουν τους κανόνες δικαίου, υπέφεραν τα πάνδεινα από εκείνους που εκμεταλλεύονταν την κοινωνική αναταραχή για να εγκληματούν, χωρίς να ελπίζουν σε καμία δικαίωση και χωρίς να προσδοκούν την τιμωρία όσων τους είχαν αδικήσει, καθώς ο καθ' ύλην αρμόδιος για την τήρηση του δικαίου (βασιλεύς) ήταν αυτός που υποκινούσε τις ενέργειες αυτές, που υπέθαλπε τους δράστες τους και που, σε αρκετές περιπτώσεις, τους αντάμειβε αναθέτοντας τους κρατικά αξιώματα, για να συνεχίζουν το ολέθριο έργο τους με μεγαλύτερη άνεση⁴⁵. Μάλιστα, για να έχει μεγαλύτερη επιτυχία το δικαστικό έργο τους ο αυτοκράτωρ με τη συμβία του προσποιούνταν πως πολλές φορές διχογνωμούσαν και πως πρέσβευαν τελείως διαφορετικές αντιλήψεις μεταξύ τους (ακόμα και στα θρησκευτικά ζητήματα), ούτως ώστε να μπορούν να παραπλανούν το κοινωνικό σώμα, να το κρατούν διασπασμένο και να το λυμαινονται κατά το δοκούν. Διότι, επί της ουσίας, το μόνο που τους ενδιέφερε ήταν η θωράκιση της εξουσίας τους και η ικανοποίηση των ακόρεστων επονείδιστων παθών τους⁴⁶.

Από ό,τι προηγήθηκε, προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

- 1) Κατά τον Προκόπιο η άσκηση της δικαστικής εξουσίας από τον Ιουστινιανό είχε ως κύριο άξονα της και ως αποκλειστικό της γνώμονα όχι την προάσπιση του δικαίου, την καταστολή της αδικίας και τη διατήρηση της ειρηνικής έννομης τάξης στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας, αλλά την εξόντωση των αντιπάλων της ιουστινιάνειας πολιτικής, την προστασία και την ενδυνάμωση όσων απολάμβαναν την εύνοια του αυτοκρατορικού ζεύγους, και την ικανοποίηση του πάθους της φιλοχρηματίας που είχε κυριεύσει τόσο τον ίδιο τον Ιουστινιανό, όσο και τη συμβία του. Το δικαστικό σύστημα ουσιαστικά συνιστούσε το μέσο, με το οποίο «νομιμοποιούνταν» τα εγκλήματα του στέμματος, αυξανόταν η ιδιωτική περιουσία του βασιλέως και διεσπάτο η κοινωνική συνοχή, καθώς το δίκαιο οριζόταν κάθε φορά βάσει της οικονομικής κατάστασης των διαδίκων και της σχέσης τους με το παλάτι. Κατά συνέπεια, και οι φορείς της δικαστικής εξουσίας, ηθελημένα ή μη, ήταν όχι τοποτηρητές του δικαίου εν ονόματι του κατόχου της μέγιστης επίγειας αρχής, αλλά δέσμοι των αυτοκρατορικών σκοπιμοτήτων, ενώ η δικονομία διαμορφωνόταν κατά περίπτωση και σύμφωνα με την εκάστοτε συγκυρία.
- 2) Στο στόχαστρο του Προκόπιου βρίσκεται και το νομοθετικό έργο του Ιουστινιανού: η τεράστια συμβολή του στην κωδικοποίηση της νομοθεσίας αποσιωπάται πλήρως και αντί αυτής προβάλλεται η τάση του να καταργήσει το νομοθετικό έργο των προκατόχων του, όχι για να διαμορφώσει ένα ορθότερο και δικαιότερο νομικό καθεστώς, αλλά απλώς και μόνο για να θέσει το προσωπικό του στίγμα στη νομική ιστορία της αυτοκρατορίας και να

⁴⁵ Προκόπιος, *Άποκρυφη Ιστορία*, 7.39-42, 9.43-46, 18.32-33.

⁴⁶ Προκόπιος, *Άποκρυφη Ιστορία*, 10.15-23.

ικανοποιήσει τη ματαιοδοξία του, αδιαφορώντας αν από την κατάσταση αυτή κλονίζονταν τα θεμέλια, στα οποία είχε δομηθεί η αυτοκρατορία. Η άσκηση της νομοθετικής εξουσίας, μάλιστα, αμαυρώνεται στο μέγιστο βαθμό, καθώς ο βασιλεύς-νομοθέτης παρουσιάζεται να νομοθετεί ευκαιριακά -με ό,τι συνεπάγεται αυτό για την ποιότητα του έργου του- και να αποσκοπεί όχι στην εύρυθμη λειτουργία του κράτους, στην ομαλή ρύθμιση των σχέσεων των πολιτών μεταξύ τους και των πολιτών με το κράτος, και στην καταστολή της αδικίας εντός της αυτοκρατορίας, αλλά στην εξυπηρέτηση των εκάστοτε επονείδιστων επιθυμιών του, στην εξόντωση των πολιτικών του αντιπάλων βάσει συγκεκριμένων ερεισμάτων στον νόμο και, κυρίως, στην ικανοποίηση του άλογου πάθους της φιλοχρηματίας που τον είχε κυριεύσει ολοκληρωτικά. Εκείνο που προκαλεί την μεγαλύτερη εντύπωση στην κριτική του Προκόπιου αναφορικά με τη νομοθετική πολιτική του Ιουστινιανού είναι το πόσο εύκολη και «ανοικτή» παρουσιάζεται από αυτόν η πρόσβαση του κάθε πολίτη στον βασιλέα-νομοθέτη, προκειμένου έναντι χρηματικού ανταλλάγματος να καταργηθεί ισχύων νόμος, να θεσπιστεί νέος ή να επανέλθει σε ισχύ νόμος που είχε καταργηθεί στο παρελθόν, όπως επίσης και το πόσο εφικτή προβάλλεται η ενασχόληση του βασιλέως-νομοθέτη με κάθε δικαστική διαμάχη, της οποίας κάποιο από τα εμπλεκόμενα μέρη επιθυμούσε να επιτύχει ευνοϊκή γι' αυτό νομοθετική ρύθμιση έναντι χρηματικού ανταλλάγματος προς τον βασιλέα.

- 3) Η επιείκεια, η φιλανθρωπία και ο έρως του δικαίου, αρετές που κατά τους εκφραστές της επίσημης πολιτικής θεωρίας της αυτοκρατορίας διέκριναν τον κάτοχο της μέγιστης επίγειας αρχής, είναι χαρακτηριστικά που απουσιάζουν από τον ανδριάντα του Ιουστινιανού, όπως αυτός φιλοτεχνείται από τον Προκόπιο. Κατά τον συντάκτη της *Απόκρυφης Ιστορίας* ο βασιλεύς δεν σέβεται κανέναν απολύτως κανόνα δικαίου ούτε τη δικαιοσύνη παράδοση της αυτοκρατορίας, πολιτεύεται όχι σύμφωνα με το δίκαιο, αλλά σύμφωνα με τις επονείδιστες παρορμήσεις και τα άλογα πάθη του, μεταχειρίζεται τον νόμο ως μέσο εξόντωσης (ηθικής, οικονομικής και βιολογικής) των υπηκόων του, και αποδεικνύει περίτρανα τα απάνθρωπα αισθήματα του ως κάτοχος της μέγιστης επίγειας αρχής.

Εν κατακλείδι, το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει από την αφήγηση του Προκόπιου είναι πως η περίοδος της βασιλείας του Ιουστινιανού ήταν περίοδος, της οποίας κύρια χαρακτηριστικά ήταν η παραβίαση κάθε έννοιας δικαίου από αυτόν που όφειλε να ενεργεί ως τοποτηρητής της δικαιοσύνης (*βασιλέα*), η καταπάτηση ακόμα και των στοιχειωδέστερων δικαιωμάτων των πολιτών (περιουσίας, ατομικής και οικογενειακής γαλήνης, αξιοπρέπειας, ζωής) από την κρατική εξουσία και η απόλυτη επιβολή ενός καθεστώτος κρατικής τρομοκρατίας, η οποία στρεφόταν εναντίον των πολιτών της αυτοκρατορίας, και χρησιμοποιούσε την εξουσία που κατείχε εναντίον εκείνων, τους οποίους όφειλε να υπηρετεί και να προστατεύει από κάθε κίνδυνο.

Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Αγαπητός Διάκονος, *Κεφάλαια Παραινετικά*, (έκδ. R. Riedinger, *Agapetos Diakonos. Der Fürstenspiegel für Kaiser Iustinianos*, Würzburg 1994, ανατύπωση Εταιρείας Φίλων του Λαού, Κέντρο Ερεύνης Βυζαντίου 4, Αθήνα 1995).
2. Μ. Αμβρόσιος, *Epistulae 21, 9 (PL 16)*.
3. Ματθαίος Βλάσταρης, «Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον», *Στοιχεῖον Μ*, κεφ. 1, «Περὶ Μαθηματικῶν», στο Ράλλης-Ποτλῆς, τ. ζ', Αθήνα 1859 (ανατύπωση Αθήνα 1966 και 1997), σσ. 356-359.
4. *Codex Theodosianus*, (έκδ. Th.Mommsen- P.M. Meyer, Berolini 1905).
5. Corpus Iuris Civilis, έκδ. Th. Mommsen-P. Krüger, *Corpus Iuris Civilis*, τ. I, Berlin 1872 (ανατύπωση Hildesheim 1993), τ. 2, Berlin 1877, (ανατύπωση Hildesheim 1997), τ. III (έκδ. R. Schöll-W. Kroll), Berlin 1895 (ανατύπωση Hildesheim 1993).
6. Ευσέβιος Καισαρείας, *Βίος Κωνσταντίνου*, (έκδ. F. Winkelmann, *Eusebius Werke*, Berlin: Akademie-Verlag, 1975).
7. Θεμιστιος, *Λόγος 5, Λόγος 16*, (έκδ. *Themistii Orationes quae supersunt*, recensuit H. Schenkl, opus consummavit G. Downey, I-III, Lipsiae 1965-1974).
8. Θεόδωρος ο Βαλσαμών, «Ἀπόκρισις» στην «Ερώτηση ΚΖ'» του πατριάρχη Αλεξανδρείας Μάρκου, στο Ράλλης-Ποτλῆς, τ. Δ', Αθήνα 1854 (ανατύπωση 1966 και 1997), σσ. 468-470. Του ιδίου, επιστολή «Περὶ τοῦ μὴ ἀναγιγνώσκειν βιβλίον μαθηματικόν», στο Ράλλης-Ποτλῆς, τ. Δ', σσ. 511-519.
9. Θεόδωρος Μετοχίτης, «Ἐπαινος ἀστρονομίας καὶ τὶς ὁ σκοπὸς καὶ ἡ πραγματεία ταύτης», έκδ. Κ. Σάθας, (Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, τ. 1), Βενετία 1872, σ. οε'.
10. Ιωάννης Λυδός, *Περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας* (έκδ. R. Wünsch).
11. *Κανὼν Λζ'* τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου καὶ τὰ σχετικὰ σχόλια του Ιωάννη Ζωναρά, του Θεοδώρου Βαλσαμώνος καὶ του Αριστεινοῦ στο Γ.Α. Ράλλης-Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων*, τ. Γ', Αθήνα 1853 (ανατύπωση Αθήνα 1966 και 1997), σσ. 203-206.
12. Πρίσκος, *Historici Graeci Minores* (έκδ. Im. Bekker, *CB* 1829, σσ. 139-228).
13. Προκόπιος, *Ἀπόκρυφη Ἱστορία* (έκδ. J. Haury - G. Wirth, *Procopii Caesariensis opera omnia*, τ. 3, *Historia quae dicitur arcana*, Lipsiae 1963).
14. Συνέσιος Κυρήνης, *Περὶ Βασιλείας*, 6 (έκδ. N. Terzaghi, *Synesii Cyrenensis Opuscula*, Roma 1944).

B. Ἄρθρα-Βιβλία

1. Al. Cameron, *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium*, Oxford 1976.

2. G. Dagron, "Les diseurs d'événements. Réflexions sur un "theme astrologique" Byzantine », (Histoire et sociétés), *Mélanges offerts à George Duby*, Aix-en-Provence 1992.
3. Φλ. Ευαγγελάτου-Νοταρά, «Οποῖόν ἐστι μέρος τῆς ἀστρολογίας κακιζόμενόν τε καὶ ἀποτρόπαιον» (Ἀστρολογία-αστρονομία και οι σχετικές αντιλήψεις κατά τον ΙΒ΄ αιώνα), *Το Βυζάντιο κατά τον 12^ο αιώνα*, (Εταιρεία Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μελετών. Διπύχων Παράφυλλα, 3), Αθήνα 1991, σσ. 447-463.
4. M. Th. Fögen, *Die Enteignung der Wahrsager. Studien zum Kaiserlichen Wissensmonopol in der Spätantike*, Frankfurt 1993.
5. F. Gorla, "Aspetti della giustizia penale: nell'eta giustiniana alla luce degli Anekdoti di Procopio", *Atti dell'Accademia Romanistica Constantiniana*, (XI Convegno Internazionale in onore de Felix B.J. Wubbe), Univ. Degli Studi di Perugia, Facoltà de Giurisprudenza, Naples 1996, σσ. 565-591.
6. A.Hohlweg, «Astronomie und Geschichtsbetrachtung bei Nikephoros Gregoras», *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit*, Wien 1996.
7. T. Honoré, *Tribonian*, London 1978.
8. H. Hunger, *Prooimion. Elemente der byzantinischen Kaiseridee in den Arengen der Unkunden*, Wien 1964.
9. Ι. Καραγιαννόπουλος, *Η Πολιτική Θεωρία των Βυζαντινών* (α΄ ανατύπωση), Θεσ/νίκη 1992, σσ. 30-35.
10. M. Kaser, *Das römische Privatrecht*, (Handbuch der Altertumswissenschaft, X.3.3.2.), τ. II, (β΄ έκδοση), München 1975.
11. Σοφία Μεργιαλή, «Λαθρεμπόριο πεποιθήσεων», στον τόμο: Σπ. Τρωιάνος (επιμ.), *Έγκλημα και Τιμωρία στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1997, σσ. 157-171.
12. Καλλιόπη Αλκ. Μπουρδάρη, *Καθοσώσεις και τυραννίς κατά τους μέσους βυζαντινούς χρόνους. Μακεδονική δυναστεία (867-1056)*, Αθήνα-Κομοτηνή 1981.
13. Κ. Παϊδας, *Η θεματική των βυζαντινών Κατόπτρων Ηγεμόνος της πρώιμης και μέσης βυζαντινής περιόδου (398-1085)*, (δακτ. Διδακτορική Διατριβή, διαθέσιμη διαδικτυακή έκδοση: <http://www.lib.duth.gr:80/Dienst/UI/1.0/Display/artemis.duth.phil/PD2004-0001>), Κομοτηνή 2002.
14. Κ. Πιτσάκης, «Οι ομοφυλόφιλοι στο Βυζάντιο», στον τόμο: Χρ. Μαλιέζου (επιμ.), *Οι περιθωριακοί στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1999, σσ. 171-269.
15. H.J. Scheltema, "Das Kommentarverbot Justinians", *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 45 (1977), σσ. 307-331.
16. A.Steinwenter, "ΝΟΜΟΣ ΕΜΨΥΧΟΣ, Zur Geschichte einer politischen Theorie", *Anzeiger Akad. D. Wiss. Wien, Phil.-hist. Kl.* 83 (1946), σσ. 250-268.
17. Σπ. Τρωιάνος, *Κεφάλαια Βυζαντινού Ποινικού Δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνή 1996. Του ίδιου, *Μαγεία και Δίκαιο στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1997.
18. T. Wallinga, *Tanta/Dédωκεν. Two Introductory Constitutions to Justinian's Digest*, Groningen 1989; D. Pugsley, *Justinian's Digest and the Compilers*, Exeter 1995.
19. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, «Οἱ ἐκτὸς Κωνσταντινουπόλεως βυζαντινοὶ δῆμοι», *Χαριστήριον εἰς Ἀ.Κ. Ὀρλάνδον*, τ. Β΄, Αθήνα 1966. Της ίδιας, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, τ. Α΄, Θεσ/νίκη 1996, σσ. 115-116.